

В сучасній Україні маємо доволі багато таких викликів. І вони є доволі серйозними – українське суспільство є суспільством граничного буття. Для відповіді на ці виклики необхідне єднання всіх гідних та інтелігентних людей українського політикуму і громадянського суспільства. Можна припустити, що в нашій країні рано чи пізно сформується партія інтелігенції, яка буде складатися з органічно моральних і креативних особистостей і виведе Україну на новий рівень суб'єктності у світі.

1. Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир. От метафизики к метаантропологии. – 3-е издание, исправленное и дополненное / Н.Хамитов. – К. : КНТ, 2016. – 268 с.

2. Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С.И.Пирожков. – К. : Наукова думка, 1992. – 180 с.

3. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей / С.І. Пирожков, Н.В. Хамітов. // Вісник НАН України, 2016, № 6. – С. 45 – 52.

4. Гегель Г.В. Конституция Германии // Гегель Г.В. Политические произведения. – М. : Наука, 1978. – С. 65 – 184.

5. Хамитов Н. Метаантропология // Хамитов Н., Крылова С., Розова Т. и др. Философская антропология: словарь. 3-е издание, исправленное и дополненное. – К. : КНТ, 2016. – С. 207 – 212.

6. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний вибір України у глобалізованому світі: який цивілізаційний вибір робить Україну не об'єктом, а суб'єктом геополітики? / С.І. Пирожков, Н.В. Хамітов. // Дзеркало тижня. – 2016. – № 28 (13 серпня 2016). – С. 4.

3.2. ФАКТОРИ КОНФЛІКТНОСТІ І КОМПРОМІСНОСТІ У ПОВЕДІНЦІ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ

Узгодження групових і загальнодержавних інтересів є одною з наріжних проблем функціонування демократичної політичної системи, а уміння досягати політичного компромісу і консенсусу – запорукою ефективного управління соціальним розвитком.

Втім, як свідчить практика, прагнення утвердити певну формулу національних інтересів досить часто є проявом боротьби між конкуруючими політичними силами за свої конкретні групові інтереси. Як справедливо відзначають В. Шахов і В. Мадіссон, сучасне політичне життя України підтверджує, що в суб'єктивному плані

поняття «національні інтереси» часто стає об'єктом політичних спекуляцій з боку різноманітних політичних сил, які конкурують у внутрішньо-національному політичному просторі, у тому числі часто лобіюючи замість національних інтереси іноземних держав, транснаціональних структур тощо. При цьому, на думку дослідників, посилення радикалізації поведінки національних сил у політичній боротьбі навколо визначення «національного інтересу», їх непримиренність, безкомпромісність в узгодженні позицій між політичними супротивниками, а також неспроможність на національному рівні дійти злагоди в цьому питанні свідчить про відкрите й приховане втручання у внутрішні справи України зовнішніх сил [1, с. 46].

Етапи чвертьсторічного поступу України як незалежної держави, фактично співпадають або із термінами президентських каденцій [2], або із кризовими циклами в Україні [3]. З кожним роком стан «відкачування» на теренах нашої країни затримувався дедалі довше, а спроби подальшої демократизації політичного процесу наштотувалися на дедалі сильнішу протидію антиреформаторських сил [4].

У цілому, як відзначається науковцями, українське суспільство і держава за своїми властивостями виявилися не готовими до швидкого переходу до партнерських взаємовідносин, зупинившись на етапі пошуку компромісу щодо рівня державного домінування і форм донесення до влади суспільних потреб [5, с. 64]. Україна не скористалася своїми стартовими умовами, які, при проведенні відповідних економічних реформ, давали їй можливість трансформуватися у стабільну конкурентоспроможну економіку, яка, у свою чергу, мала відкрити шлях до влади тим групам за інтересом, які представляли б інтереси суспільства [6]. Натомість, зволікання з економічними реформами дало протилежний політичний наслідок – зміцнення клієнтелістсько-патронажних структур та виникнення олігархії, яка почала привчати суспільство до ототожнення її інтересів з національними. Така «монополізація» суспільних інтересів, а також олігархічна «приватизація» держави зрештою задали небезпечний і малокерований вектор майбутньому політичному розвитку країни [7].

Суспільство в Україні зі свого боку не скористалося можливостями для запровадження громадського контролю за діями держави і правлячого класу. Окремі сплески суспільної енергії під

час епізодичних протестних кампаній лише відтіняли живучість традиції відчуженості громадян від політичного поля [5, с. 61]. «Захоплення» держави великим бізнесом та номенклатурою, у поєднанні з низькою активністю інших соціальних груп, стало родючим ґрунтом для формування в Україні деформованих, політичних інститутів та реалізації державою хибних, з точки зору суспільства, інтересів [8].

Неоднорідність правлячої номенклатури, розбіжності інтересів адміністративно-політичних, силових і територіально-родинних угруповань спричиняють «конфлікт інтересів» та, як наслідок, «боротьбу кланів» за владу між цими угрупованнями. Інституалізація цієї боротьби спричинила оформлення в країні режиму конкурентної олігархії [9]. У підсумку, відмінності між інтересами виборців, з одного боку, та інтересами владної верхівки й приватними інтересами, з іншого, стають ядром конфлікту інтересів в Україні.

Для розуміння сучасної ситуації у політичному житті України доцільно стисло окреслити основні етапи та тенденції розвитку суспільно-владних відносин, простежити особливості формування та інституціоналізації груп за інтересами як головних політичних акторів вітчизняної політичної системи, а також з погляду представництва і публічного вияву діяльності цих груп розглянути процес еволюції партійної системи України.

1-й етап еволюції суспільно-владних відносин в Україні (1991–1994 рр.), згідно періодизації В.Войналовича та С.Білошицького, співпадає з періодом правління першого Президента України Л.Кравчука. Це – етап, коли було ініційовано відкриті і діалогічні підходи у суспільно-владних відносинах і, водночас запроваджено популістські технології легітимації державної влади за допомогою риторики, яка відповідала соціальним очікуванням населення [2]. Саме на цьому етапі набула динаміки інституціоналізація груп за інтересами, яка розпочалася ще напередодні проголошення незалежності. Спочатку сформувалися дві групи: Ю.Звягільського (донбаського вугільно-металургійного походження) та Л.Кучми (дніпропетровського військово-промислового походження). Пізніше центром утворення нових груп стануть масмедійний олігарх та газотрейдер І. Бакай, великі власники В. Пінчук, П. Порошенко, І. Коломойський, енерготрейдери П. Лазаренко та Ю. Тимошенко, металотрейдер В.Рабинович [10–14].

Партійне групування тільки перебувало на етапі становлення. У переважній більшості політичні партії були відірвані від більшості населення, оскільки декларовані ними принципи та постулати не відповідали змінам у реальній структурі суспільства [13].

В цілому політичний режим часів Л.Кравчука був достатньо демократичним і ліберальним. Однак в умовах слабкості демократичних державних інститутів та відсутності сильного адміністративного контролю режим виявився вразливим, що, зрештою, призвело до його заміни. Найбільший внесок у цей процес зробив Л. Кучма і очолюваний ним Союз підприємців і промисловців України, який, за словами М.Михальченка, поступово із союзу «червоних директорів і голів колгоспів» перетворився на союз «диких капіталістів», котрим демократія була не потрібна [12]. Поряд з цим, окремі політичні партії відразу зробили ставки на електорат конкретних областей, що у подальшому призвело до ціннісних конфліктів між населенням різних регіонів. Цей феномен виявився вже підчас президентської кампанії 1994 року [14].

Другий Президент Л.Кучма залишився в історії незалежної України постаттю, що створила режим «освіченого авторитаризму», з корупцією як його прикметною ознакою [12]. Період першої президентської каденції Л.Кучми, за оцінкою В.Войналовича та С.Білошицького, характеризується помітним зсувом комунікаційних акцентів у суспільно-владних відносинах, зокрема переходом до прагматичних та імітаційних підходів. Держава сфокусувала зусилля на відновленні керованої вертикалі влади, і концентрація її в руках діючого президента та його команди сприяла помітному зближенню інтересів державного апарату, силових структур, великого бізнесу та криміналітету [2].

За часів першого терміну президентства Л.Кучми було взято курс на створення національного привласного бізнес-класу. Розпочався процес поступового укрупнення основних політичних акторів: на зміну дрібним олігархічним кланам, що склалися за часів Л.Кравчука, приходять крупні ФПГ, які концентрують основні види ресурсів – фінансові, промислові, енергетичні, політичні, силові, адміністративні. До ліги найбільш помітних політико-економічних фігур доєдналися нові гравці – В.Медведчук та брати Суркісі, К.Жеваго, С.Тигипко, Р.Ахметов, Б.Колесников та інші.

Вертикаль політичної влади зрослася з вертикаллю економічної влади, що надалі забезпечило собі потужний вплив ФПГ на політичний процес та державне управління [12].

У становленні партійної системи України цей період можна назвати етапом формування системи поляризованого плюралізму. Переломним для її подальшого розвитку став 1998 р., коли було запроваджено змішану виборчу систему, яка відкривала перспективи для вже існуючих партій великого капіталу, таких як Аграрна партія, Трудова Україна, партія «Реформи та порядок», Всеукраїнське об'єднання «Громада» та ін. Однак майже цілковита відсутність різниці між партійними програмами свідчила, що ці партії виражають інтереси того самого соціального шару, який їх так би мовити і створив, тобто державно-господарської бюрократії та олігархату [14].

Одночасно стало очевидним, що єдиної загальнонаціональної партії з рівномірним розподілом підтримки виборців немає: більшість політичних проєктів було локалізовано в регіонах, де вони або представляли ідеологічні меншини, або просто реалізовували власні інтереси [15].

У другу президентську каденцію Л.Кучми проявилися серйозні ризики для його політичного режиму: орієнтація правлячих еліт виключно на себе як на джерело державної влади призвела до паралічу самої влади, що загрожувало сценарієм сильної зміни режиму. Проте, правлячий режим встиг провести політичну реформу, яка мала зробити майбутнього президента більш залежним від парламенту [2].

Попри зміну влади створені у попередні часи ФПГ продовжують нарощувати свої фінансові потужності, одночасно посилюється експансія російського капіталу в економіку України, в т.ч. задля вирішення геополітичних завдань [16]. У таких умовах відбуваються структуризація і переструктуризація «політичних верхів» (управлінських груп) навколо окремих олігархів, які стають або економічними, або політичними переможцями [12].

Парламентські вибори 2002 р. та підготовка до них іще більше поглибили й закріпили тенденції зростання впливу ФПГ на політичне життя. Інструментом цього впливу стали політичні партії та блоки. Серед найбільш характерних ознак цього етапу експерти називають, зокрема, такі.

По-перше, відбулося остаточне зменшення ваги ідеології та заміна даного поняття на конкретні інтереси окремих ФПГ. Навіть у масовій політичній свідомості ідеологія відходить на задній план. По-друге, з'являються широкі об'єднання, що синтезують в собі інтереси різних ФПГ, відповідно між цими групами нерідко відбуваються явні чи латентні конфлікти. По-третє, масштаби використання під час виборів до ВР представниками тієї чи іншої ФПГ «адмін-ресурсу», особливо в мажоритарних округах, чітко співпадали з регіональними контурами їх впливу. По-четверте, відбулася «приватизація» інформаційного простору України – практично не залишилося невідконтрольного тій чи іншій ФПГ друкованого засобу масової інформації, телеканалу, інтернет-видання [13].

2004 рік запам'ятовується в українській політичній історії не як рік виборів третього Президента України, а як рік Помаранчевої революції. Характерною рисою подій листопада-грудня 2004 р. стала відверта конфронтація між прибічниками демократичних перетворень в країні та прихильниками сильної авторитарної влади. Одночасно відбувалися конфронтації між різними ФПГ.

Ще наприкінці другого терміну Президента Л. Кучми партійна система із невиразної опозиції «ліві–праві» фактично структурувалася по лінії розмежування «пропрезидентські – антипрезидентські» сили, що, по суті, означало поділ ФПГ, представлених у Верховній Раді України, на прокучмівські сили (до їх складу ввійшли донецькі бізнесмени та істеблішмент, представлені Партією регіонів України, СДПУ(о), групи С.Тигипка, В.Пінчука тощо), та проющенківські партії та депутати (переважна більшість була представлена блоком «Наша Україна» та блоком Юлії Тимошенко). Відповідно, під час президентської виборчої кампанії одні ФПГ виступили на підтримку кандидата від влади В.Януковича (групи Д.Фірташа та Р.Ахметова), а інші – підтримали на пост Президента опозиційного кандидата В.Ющенка (група П.Порошенка). Врешті-решт, на хвилі Помаранчевої революції і перемоги В.Ющенка до влади приходять «нова команда», у якій великий вплив мають П.Порошенка, Є.Червоненка та їхні однодумці.

Вибори третього Президента України вкотре засвідчили, що генеза українських олігархій пов'язана з регіонами, які менше, ніж інші, залежать від дотацій з центрального бюджету і є самодостатніми в індустріальному плані. У тих регіонах, де були наявними

обидві ці умови, обов'язково з'являвся лідер, політичний вплив якого поступово переходив межі «свого» регіону і претендував на весь національний простір.

Повноваження третього Президента України В.Ющенко були дещо обмеженими порівняно з правами попередників. Прагнення розбудувати власну модель управління державою, яка, на думку В.Ющенко, мала б спиратися на активну безпосередню комунікацію влади із суспільством, фактично звелась до популістських і монологічних підходів. Психологічна нездатність третього Президента України втілювати довгострокові стратегії з урахуванням інтересів усіх суб'єктів, іти на взаємовигідні компроміси задля більш високих цілей, ніж власні амбіції, спричинили лавиноподібне падіння його авторитету як загальнонаціонального лідера. Анемічна економічна політика Президента В.Ющенко, постійні конфлікти всередині його команди призвели до швидкої втрати ним підтримки серед населення України [2].

Своєю бездіяльністю В.Ющенко довів корумпованість і олігархізацію української держави до завершених форм. Його демократична риторика не підтверджувалася реальними діями і почала сприйматися як демагогія. Він перестав влаштовувати навіть близьку до нього олігархічну групу, і як наслідок програв президентські вибори 2010 р. [12]. Втім, слід віддати належне прагненню В.Ющенко зрівноважити російське просування, залучаючи європейський інвестиційний капітал [17].

За каденції Президента В. Ющенко українським партіям довелося зіткнутися із складними коаліційними перемовинами та розпуском Верховної Ради. Запровадження пропорційної виборчої системи дало змогу більш-менш стабілізувати систему поміркованого плюралізму. Однак, як показали позачергові парламентські вибори 2007 р., по суті традиційну партійну систему змінила своєрідна система груп тиску, в якій політичні партії стали механізмами реалізації їх інтересів [18].

Після перетворення України на парламентсько-президентську республіку активізувався процес «партизації» ФПГ на «взаємовигідних» засадах: політичні партії для проходження у парламент та здійснення своєї діяльності вимагали у ФПГ коштів, а ФПГ для здійснення своєї економічної діяльності вимагали від

партійного представництва прийняття вигідних їм рішень. Ці явища мали далекосяжні наслідки, а саме: 1) мінімізація ролі політичних партій у реальному політичному процесі та у масовій свідомості громадян; 2) посилення впливу ФПГ на процес прийняття політичних рішень [6].

Прихід до влади четвертого Президента України В. Януковича пов'язується з реставрацією консервативних та імітаційних підходів у суспільно-владних відносинах. На даному етапі відбувся перехід до авторитарного стилю правління через концентрацію фінансово-економічних, матеріально-технічних, інформаційних, силових та кадрових ресурсів у руках президента та його команди [2]. Утворився політичний режим «напівдемократичної олігархії» (за визначенням М. Михальченка) [12].

За часів правління В. Януковича представникам великого бізнесу вдається посилити свої позиції в економічному та політичному житті України. З одного боку, ФПГ беруть активну участь у політичному процесі, виявляючи активну підтримку партії влади та її лідеру – В. Януковичу. З другого боку, посилення олігархічних механізмів впливу на політичну владу в Україні суттєво звужує межі політичного вибору в політичних маневрах та змушує В. Януковича враховувати складніший ансамбль економічних і політичних інтересів всередині країни. Враховуючи ж те, що новий політичний режим, який будується, має яскраво виражений регіональний соціальний базис, його доля багато в чому залежить від того, чи стане цей базис всеукраїнським.

Зрештою, неабияке значення відіграють зовнішньополітичний і економічний чинники. Зокрема, відбувається поступова та одночасно досить швидка переорієнтація в бік РФ у політичній та економічній сферах, посилюється присутність російських груп на території країни, для них відкриваються можливості для встановлення свого контролю на державних підприємствах. В умовах цілковитої залежності економічної ситуації від зовнішніх позик В. Янукович поставив країну перед дилемою: прийняти або російські, або західні умови участі в їхніх інтеграційних проєктах.

В цей час вплив ФПГ на партійну систему лишився значним, але його характер дещо змінився. Тиск влади на опозиційні сили зробив останні значно менш привабливим об'єктом для політичних

інвестицій і зумовив зменшення підтримки опозиції з боку значної частини бізнесу. Натомість, зросла конкуренція за можливість бути представленими в депутатському корпусі Партії регіонів [19].

У грудні 2011 р. відбулося повернення до змішаної виборчої системи, підвищення виборчого бар'єра до 5% та заборона участі у виборах виборчих блоків. За оцінками експертів, ці та інші нововведення мали на меті забезпечити провладним політичним силам і кандидатам більш сприятливі умови для перемоги на виборах. Проявилася тенденція до еволюції партійної системи в напрямі системи з «партією-гегемоном», що змусило усі політичні сили робити вибір між «партією влади» та опозицією [19].

За оцінками експертів, з приходом до влади Партії регіонів в Україні остаточно склалася кланово-олігархічна модель політичної системи, яка являла собою сукупність кількох олігархічних «князівств», тобто політико-економічних конгломератів, які спільно керують і гілками влади, і централізованими фінансовими потоками. Непопулярні дії організованої В. Януковичем влади в соціально-економічній сфері, з одного боку, та неспроможність українського правлячого класу демократично розподілити владу або інвестувати свої ресурси у розвиток суспільства, з іншого, остаточно сформувало у громадській думці образ провладних партій як виразників інтересів крупного олігархічного капіталу. В свою чергу, нестача демократичної легітимності чи необхідного суспільного консенсусу ослабила державу та зменшила її здатність справлятися з викликами та можливостями, з якими вона стикалася з боку зовнішніх сил.

Суміш цих та інших чинників нарешті вибухнула у широкому виступі народних мас за повалення політичного режиму В.Януковича, поштовхом для якого стала різка зміна геополітичного курсу Президентом країни та відмова підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом на саміті Східного партнерства у Вільнюсі 29 листопада 2013 р. В цій ситуації лідери ФПГ постали перед непростим для себе вибором – підтримати народний протест чи колишню владу. В кінцевому підсумку, це визначило місце кожної з них у політичній системі

Крах режиму В.Януковича та його подальша втеча за межі України не призвели до зникнення олігархату, що дає ряду аналітиків підстави твердити, що Майдан зазнав поразки у використанні

революційного потенціалу цього історичного моменту: йому не вдалося звільнити державні інституції від олігархів, кинути виклик їхньому пануванню над економікою або запропонувати альтернативну програму соціально-економічного розвитку [17], очистити політику від популізму [20].

Події кінця 2013–початку 2014 років засвідчили, що поляризація українського суспільства не так відволікала увагу від нереалізованих реформ у країні, корупції, соціальної нерівності та несправедливості, як створювала нові лінії потенційної конфліктності. Понад те, значну роль у суспільно-політичному житті України відіграють економічні зв'язки, іноземний капітал, які впливають на процеси прийняття політичних рішень (у т.ч. зовнішньополітичних), політизацію етнічностей (у т.ч. російської) і мовного питання. Всі перелічені вище чинники стали дестабілізуючим моментом, але якщо при його оцінці не брати до уваги революційну динаміку то, як справедливо зазначає О.Пасхавер, можна втратити адекватність та викликати підозру або в поверховості, або в заангажованості [21].

На даний час внутрішньополітична ситуація в Україні є заручницею неготовності влади працювати узгоджено та ефективно, виходячи з національних інтересів, а не політичних чи бізнесових інтересів окремих груп. Головними рисами політичного життя країни лишаються: наявність гострих політичних конфліктів, гучних скандалів і звинувачень, послаблення парламентської коаліції, неналежна підтримка, а часом навіть конфронтація зі сформованим нею ж урядом тощо. За оцінками експертів Центру Разумкова, конфлікти, що струшують політичний олімп, спричинені як внутрішніми проблемами країни, у тому числі тими процесами, що відбуваються в ній після перемоги Революції Гідності, так і збройним протистоянням з Росією [22, с. 11].

Серед «традиційних» для українського політикуму конфліктів, не втрачають своєї гостроти:

– конкуренція між Президентом і Прем'єр-міністром за вплив на виконавчу владу;

– конкуренція політичних партій та бізнес-груп за доступ до владного ресурсу (а опосередковано – й до державних економічних і фінансових ресурсів);

– особисті взаємини провідних політиків тощо.

До конфліктів постреволюційного гатунку слід віднести конфлікти між:

– «реформістами» та «консерваторами» – частиною державного апарату та бізнесу, не зацікавленою в реформах;

– між «радикальними» (прихильниками швидких змін, незважаючи на наслідки) та «поміркованими» реформаторами;

– між владою та непідконтрольними їй олігархічними групами.

Конфлікти, зумовлені збройним протистоянням з Росією, виявляються у конфронтації між:

– антиросійськими політичними силами та прихильниками «поміркованого» підходу до відносин з країною-агресором;

– прихильниками і противниками Мінських домовленостей (а в ширшому контексті – між прихильниками різних варіантів урегулювання конфлікту, статусу окупованих територій тощо) .

Сформована за результатами позачергових виборів до Верховної Ради України 26 жовтня 2014 р. парламентська коаліція не змогла позбутися хронічних внутрішньо-парламентських чвар та продовжила своє існування в режимі перманентної кризи взаємовідносин не лише між фракціями, що її утворили, а й, у деяких випадках, між різними групами всередині тієї чи іншої фракції.

Нестабільність коаліції, за оцінками експертів Центру Разумова, зумовлена відразу кількома чинниками, зокрема такими, як:

– дуалізм у функціонуванні владних інституцій в Україні;

– посилення тенденції до концентрації владних та інших повноважень в одному центрі прийняття рішень, утворення «тіньових центрів» влади разом зі спробами підпорядкування таким центрам діяльності конституційних органів влади;

– пріоритет у діяльності політичних сил та їх лідерів особистих амбіцій та групових інтересів;

– зростання частки відвертого популізму в політиці;

– критично низький рівень взаємної довіри як між фракціями-учасницями парламентської коаліції та їх лідерами, так і між членами парламентських фракцій;

– спроби посилення точкового впливу різних груп за інтересом (насамперед, ФПГ) на окремі парламентські фракції [22, с. 12].

Таким чином, післявиборчий період ознаменувався гострою боротьбою не лише між новими провладними силами та опозицією, але також і конкуренцією та конфліктами між тими політичними силами, що в період листопада 2013 р.–лютого 2014 р. виступали єдиним фронтом [19, с. 2].

Наріжною проблемою взаємовідносин українського бізнесу і державної влади в політичній сфері залишається баланс інтересів обох сторін. Оголошена новою українською владою «війна олігархам» набула переважно форми ескалації чергової внутрішньої боротьби між різними зацікавленими групами щодо посилення своєї ролі в економічному і політичному житті країни. Наразі експерти виокремлюють 3 рівня протистоянь, у сфері розподілу політичного впливу, капіталів та активів: масштабне протистояння між командами П. Порошенка і І. Коломойського, активне втручання у розподіл ресурсів опозиційних сил (груп Р. Ахметова та Д. Фірташа), спроби відновлення активів, втрачених під час попередніх олігархічних воєн 1990-х і 2000-х років їх колишніми власниками [23].

Непримиренна конфронтація між великим бізнесом і владою за принципом «переможець отримує все» несе низку потенційних загроз. Зокрема, йдеться про репутаційні ризики для чинної влади, послаблення управлінських функцій над цілими регіонами, інвестиційні ризики для економіки, можливий розпад коаліції, відставка уряду і, нарешті, чергові дострокові парламентські вибори. Все це загрожує країні величезними збитками.

Однак не можна не відзначити зміни у позиціях ФПГ щодо збройного конфлікту в Україні [24]. Відбуваються зміни і у партійній системі України. Були усунуті від влади і фактично зійшли з політичної арени політичні партії, які до Майдану належали до складу попередньої пропрезидентської коаліції (Партія регіонів, КПУ). Відбулося істотне переформатування серед політичних сил, які представляють нову владу. Ця частина політичного спектра включає як «старі» («Батьківщина», «Свобода»), так і «нові» партії, що вийшли на політичну арену чи були утворені в період Майдану або після нього («Самопоміч», «Радикальна партія», «Правий сектор», «Народний фронт», «Блок Петра Порошенка»).

Нинішні зміни у правовій базі діяльності політичних партій, зокрема прийняття закону про державне фінансування статутної

діяльності політичних партій дають підстави для обережних сподівань на зростання незалежності українських партій від олігархічних структур, зменшення політичної корупції та, як наслідок, підвищення довіри до партій у суспільстві [19]. Поки ж що, за прогнозами експертів, парламент лишатиметься головним епіцентром політичної конфліктності й протистояння між «вузькою коаліцією», представленою БПП-НФ, і «широкою різношерстою опозицією» у складі фракцій «Опозиційного блоку», «Радикальної партії», «Самопоміч» та «Батьківщини» [25].

Узагальнюючи основні тенденції розвитку кланово-олігархічної моделі політичної системи, що формувалася від проголошення незалежності України до наших днів, можна виокремити їх наступні особливості.

1. У своєму становленні вітчизняні ФПП пройшли стадії первинного накопичення капіталу, легалізації та легітимації бізнесу. У перші роки незалежності в діяльності ФПП переважала парадигма використання влади для набуття власності. Згодом набула сили зворотна тенденція – «придбання» за власність можливостей політичного впливу [26].

2. Єдність дій олігархічного класу та державних інституцій всіх рівнів забезпечується не тільки поєднанням батога й медяника, а й єдністю їх цінностей та інтересів.

3. Українські ФПП зробили державу інструментом забезпечення свого доступу до бюджетних коштів, задоволення своїх економічних та фінансових інтересів, що дозволяє їм отримувати бажані блага [27].

4. ФПП змінюють одна одну біля владного керма, але йдучи на компроміси й альянси вони зберігають єдність у спільному управлінні країною.

5. Діяльність ФПП спричиняє синтезування в країні еkleктичного владного режиму, головною особливістю якого є жорсткий зв'язок політичного лобіювання з перебуванням втсунутих ними осіб на ключових посадах у державних структурах влади.

6. Наявність ФПП як політичних надбудов фактично замінила в Україні партійну систему, що не може не позначитися на функціонуванні політичної системи в цілому: відбувається подальше відчуження громадян від партій і, як наслідок, від влади у цілому.

До слабких сторін суспільно-політичного устрою, що склався в Україні, можна віднести, насамперед те, що в контексті співвідношення групових і національних інтересів олігархічний клас концентрується на обслуговуванні державою власних вузькокорпоративних інтересів в економіці і політиці, що, зокрема, має такі наслідки :

1) Гальмування процесу формування загальнонаціональних еліт: ані парламент, ані уряд все ще не можуть пов'язуватися з певною конкретною легітимною політичною силою, яка несла б відповідальність перед суспільством за стан справ у країні.

2) Деформація системи рекрутування кадрів: висування на передові позиції здібних і перспективних представників різноманітних соціальних, професійних, регіональних та інших груп наражається на опір представників правлячих ФПГ.

3) Поширення корупції, порушення конституційних норм, законів, застосування нелегітимних виборчих технологій, контролю за діяльністю ЗМІ тощо.

4) Демократія слугує формалізованим прикриттям неформальних норм і відносин.

5) Ідеологічна убогість сучасних партій.

6) Поглиблення соціального розшарування суспільства.

До сильних сторін можна віднести те, що в умовах зовнішньої та внутрішньої агресії олігархічні клани змушені захищати національні інтереси, бо деякою мірою це й «їхні» інтереси, адже вони, володіючи економічними ресурсами країни, правлять і самою нацією:

1) Клани зацікавлені в збереженні незалежності країни як її справжні господарі.

2) Українські олігархічні клани є запеклими ворогами олігархічних кланів інших країн у боротьбі за власність.

3) Наявність олігархії не заперечує можливості переходу до іншого типу політичного режиму.

Досить жорстка конкуренція між ФПГ не допускає домінування одного олігархічного клану в політичному житті і переходу до авторитаризму й тоталітаризму, зберігає, хай і частково, риси демократії, чим забезпечується потенціал її розвитку.

Сьогодні політичний клас (у широкому розумінні цього поняття) проходить тест на відданість національним інтересам

України. Ціна зависока – або надалі продовжувати невпорядкований рух, політичне протистояння, збагачення меншості населення за рахунок зубожіння більшості, падіння людського, наукового-технологічного та гуманітарного потенціалу і, як наслідок, втрата державності, або консолідація всього українського суспільства і влади, підпорядкування інтересам і потребам українського народу всіх політичних намагань та дій для створення дійсно цивілізованої держави.

1. Шахов В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України / В. Шахов, В. Мадіссон // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2013. – №2. – С. 44–56.

2. Войналович В.А. Консенсусно-компромисні відносини із суспільством у практиці сучасної української держави: тенденції, проблеми, шляхи гармонізації / В.А.Войналович, С.В.Білошицький // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2013. – № 6 (68). – С. 29–31.

3. Афонін Е.А. Закономірності та особливості української суспільної трансформації / Е.А.Афонін, О.В.Суший // Стратегічна панорама : Науково-практичний журнал. – 2015. – № 1. – С. 94–108.

4. Колодій А. «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність / А.Колодій // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2001. – Вип. 19. – С. 31–35.

5. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність / За ред. д.і.н. О.М.Майбороди. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. – 184 с.

6. Щербатюк О. В. Групи інтересів в Україні: етнополітичні виміри формування та діяльності (на прикладі Чернівецької та Закарпатської областей) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О.В. Щербатюк; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2015. – 20 с.

7. Сабанадзе Ю.В. Інституціоналізація груп інтересів в умовах перехідного суспільства : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Ю. В. Сабанадзе ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2008. – 20 с.

8. Україна 2020: виклики та можливості політичного процесу в майбутньому десятиріччі: Аналітична записка [Електронний ресурс] / УПП. – 2011. – 21 с. – Режим доступу: <http://uipp.org.ua/news/products/ukrayina-2020-vikliki-ta-mozhливosti-politichnogo-protsesu-v-majbutnomu-desyatirichchi.html>.

9. Сушко О. Українські фінансово-промислові групи в політико-економічних процесах. Аналітичний огляд / О.Сушко, О.Лісничук

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20030608&n=6&y=2003>.

10. Губенко Д.В. Фінансово - промислові політичні групи та державна влада в Україні: Курсова робота з політології [Електронний ресурс] / Д.В. Губенко. – НаУКМА, 1999. – Режим доступу: <http://ua-referat.com>.

11. Лісничук О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України? / О.Лісничук, О.Сушко. – К. : Заповіт, 2005. – 76 с.

12. Михальченко М. Політична система в Україні: що ми модернізуємо? [Електронний ресурс] / М.Михальченко // Віче. – 2011. – № 1. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2358/>.

13. Телешун С. Про діяльність фінансово-промислових груп та їх вплив на політичну систему України [Електронний ресурс] / С.Телешун. – Режим доступу: <http://www.fes.kiev.ua/Dokument/kamdem-5.htm>.

14. Недбаєвський С.Л. Основні напрямки впливу політичних партій на електорат / С.Л.Недбаєвський // Стратегічна панорама. – 1998. – № 1–2. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/journal/vibor.htm>.

15. Шведа Ю. Партійні системи незалежної України: етапи трансформації / Ю.Шведа // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 3. – С. 50–55.

16. Калиновський А. Російський капітал поглинає Україну? [Електронний ресурс] / А.Калиновський // Економічна правда. – 20 серпня 2009 р. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/08/20/204362/>

17. Бойцун М. Причини української кризи [Електронний ресурс] / Марко Бойцун // Спільне: журнал соціальної критики. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/ru/prichini-ukrayinskoyi-krizi/>.

18. Участь політико-економічних груп у діяльності українського парламенту [Електронний ресурс] / Ю.Бобріков // Науковий блог. – Режим доступу: http://naub.org.ua/?p=1286#_ftn1.

19. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити (Аналітична доповідь Центру Разумкова) / Національна безпека і оборона. – 2015. – № 6–7 (155–156). – С. 2–67.

20. Отруйна війна і жадібні олігархи розколюють Україну – *Suddeutsche Zeitung* // ZN.ua. – 28 липня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/otruyna-viyna-i-zhadibni-oligarhi-rozkolyuyut-ukrayinu-suddeutsche-zeitung-214769_.html.

21. Пасхавер О. Море хвилюється / О.Пасхавер // Дзеркало тижня. – № 13. – 8 квітня 2016 р.

22. Україна 2015–2016: випробування реформами (аналітичні оцінки). – К. : Центр Разумкова, 2015. – 90 с. [Електронний ресурс] –

Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2016_FNL_A4.pdf.

23. Радчук О. Олігархічні війни-2015: 3 рівні протистоянь [Електронний ресурс] / О.Радчук. – Слово і Діло. – 24 березня 2015 р. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/articles/8489/2015-03-24/oligarhicheskie-vojni-2015-3-urovnya-protivostoyanij.html>.

24. Брехаря С.Г. Політика фінансово-промислових груп в умовах «Євромайдану» та «гібридної війни» в Україні (на прикладі груп «Приват» та СКМ) / С. Г. Брехаря // Грані. – 2015. – № 1. – С. 109–114.

25. Октисюк А. Скандали і розпуск: що чекає Верховну раду в новому політичному сезоні / А.Октисюк // Апостроф. – 17 серпня 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apostrophe.ua/article/politics/2016-08-17/skandalyi-i-rospusk-chto-jdet-verhovnyu-radu-v-novom-politicheskom-sezone/6824>.

26. Брехаря С.Г. Бізнес-еліта в сучасній Україні: засоби впливу на політичний процес / С.Г.Брехаря // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – Вип. 1. – С. 100–110.

27. Лановий В. «Скромна» чарівність олігархії [Електронний ресурс] / В. Лановий // Економічна правда. – 26 листопада 2013 р. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/11/26/405262/>

3.3. МАСОВА ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: МІЖ РАДИКАЛІЗМОМ І РАЦІОНАЛІЗМОМ.

Нинішній стан суспільно-політичних відносин в Україні залишається далеким від оптимального, що стосується і кризи довіри суспільства до держави. Ігнорування правлячими режимами суспільних потреб і очікувань значним чином спотворило процес трансформації країни, створюючи в ході сучасного державотворення проблемність в галузі взаємодії між громадянським суспільством і владою, включаючи дотримання відповідних демократичних норм участі громадян в управлінні державою, контролю за політичними процесами [1, с. 89; 2, с. 353].

Вирішенню проблеми масової політичної участі не сприяла й політика вищого керівництва держави, яка тривалий час не виходила за формальні межі. Зокрема, це стосувалося ініціатив Президента України Л. Кучми 2001 року щодо забезпечення реалізації конституційних прав громадян на отримання інформації про